

DOI 10.31558/2307-2318.2023.1.9

УДК 338.246.88

JEL: E 20, H 56

Клочковська В.О.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса
v.klochkivska@do nnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8769-3636>

Клочковський О.В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса
v.klochkovskiy@do nnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2839-393X>

Трегубов О.С.,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0397-5570>

a.trigubov@donnu.edu.ua

**МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОЇ
ВІДБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто особливості та специфіку макроекономічних аспектів відновлення малого та середнього бізнесу в контексті перспективи повоєнної відбудови національної економіки України. Досліджено важливість та роль малого і середнього бізнесу як основи динамічного економічного зростання та соціального розвитку країни. Проаналізовано причини, які зумовлюють найбільші труднощі для відновлення нормального функціонування малого та середнього бізнесу в даний час та спричинятимуть деструктивний вплив після завершення військових дій. Зокрема, досліджуються економічне, фінансове та правове середовище, а також потреби розвитку та відбудови інфраструктури країни, які виступають у якості ключових чинників успішного функціонування малого та середнього бізнесу. Розглянуто стратегічні напрями економічної політики держави, які повинні бути спрямовані на забезпечення відновлення нормального функціонування малого та середнього бізнесу в Україні. Досліджено проблематику підтримки підприємницької діяльності в умовах розбалансування економічної системи держави, необхідність формування сприятливого податкового середовища, спрощення доступу до джерел фінансових ресурсів для бізнесу та забезпечення надійного правового захисту прав підприємців. Досліджено вплив сучасних інформаційних цифрових технологій на відновлення функціонування малого та середнього бізнесу та підвищення його конкурентоспроможності за рахунок впровадження інновацій. Визначено потенційні можливості використання сучасних цифрових програмних інструментів для забезпечення підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємств малого і середнього бізнесу. На основі проведеного аналізу визначено необхідність реалізації комплексних заходів, спрямованих на підтримку діяльності малого та середнього бізнесу в Україні для сприяння відновленню його функціонування після

завершення війни, а також важливість розробки та реалізації ефективних макроекономічних політик. Доведено важливість інтенсифікації розвитку малого та середнього бізнесу для забезпечення високих темпів економічного розвитку України. Зазначено, що здійснення таких заходів сприятиме загальній стабілізації та зміцненню національної економіки держави.

Ключові слова: малий та середній бізнес, відновлення національної економіки, макроекономічне регулювання, відновлення конкурентоспроможності бізнесу.

Klochkovska V.,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8769-3636>
v.klochkivska@donnu.edu.ua

Klochkovskiy O.,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2839-393X>
v.klochkovskiy@donnu.edu.ua

Tregubov O.

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Docent,
Head of the Department of Entrepreneurship, Corporate and Spatial Economics,
Vasyl' Stus Donetsk National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0397-5570>
a.trigubov@donnu.edu.ua

MACROECONOMIC ASPECTS OF RESTORING THE FUNCTIONING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The article examines the peculiarities and specifics of the macroeconomic aspects of the recovery of small and medium-sized businesses in the context of the perspective of the post-war reconstruction of the national economy of Ukraine. The importance and role of small and medium-sized businesses as the basis of dynamic economic growth and social development of the country have been studied. The reasons that cause the greatest difficulties for the restoration of the normal functioning of small and medium-sized businesses at the present time and will cause a destructive impact after the end of hostilities are analyzed. In particular, the economic, financial and legal environment, as well as the needs of development and reconstruction of the country's infrastructure, which act as key factors in the successful functioning of small and medium-sized businesses, are studied. The strategic directions of the state's economic policy, which should be aimed at ensuring the restoration of the normal functioning of small and medium-sized businesses in Ukraine, are considered. The problems of supporting entrepreneurial activity in the conditions of the imbalance of the economic system of the state, the need to create a favorable tax environment, simplifying access to sources of financial resources for business and ensuring reliable legal protection of the rights of entrepreneurs are studied. The impact of modern information digital technologies on the restoration of the functioning of small and medium-sized businesses and the improvement of their competitiveness due to the introduction of innovations has been studied. The potential possibilities of using modern digital software tools to ensure increased

efficiency and competitiveness of small and medium-sized enterprises have been identified. On the basis of the conducted analysis, the need to implement comprehensive measures aimed at supporting the activities of small and medium-sized businesses in Ukraine to facilitate the restoration of its functioning after the end of the war, as well as the importance of developing and implementing effective macroeconomic policies, was determined. The importance of intensifying the development of small and medium-sized businesses to ensure high rates of economic development of Ukraine has been proven. It is noted that the implementation of such measures will contribute to the general stabilization and strengthening of the national economy of the state.

Key words: *small and medium-sized business, restoration of the national economy, macroeconomic regulation, restoration of business competitiveness.*

Постановка проблеми. Нестабільна ситуація в економіці України, яка стикнулася з важливими викликами після військової агресії російських покидьків, потребує не лише вирішення поточних проблем, але й передбачає формування планів відбудови національної економіки після завершення війни. При цьому варто зазначити, що військові дії досить суттєво позначилися на економічній системі країни, зокрема на становищі малого та середнього бізнесу, який виступає суттєвим джерелом формування робочих місць, інновацій, економічного зростання та соціальної стабільності в державі. Саме тому відновлення та підтримка цього сектору економіки є критично важливим завданням для відродження економіки та забезпечення сталого розвитку України в майбутньому.

При цьому головна проблематика полягає в необхідності розробки та пошуку шляхів реалізації ефективних макроекономічних стратегій та політик, спрямованих на підтримку малого та середнього бізнесу. Зокрема, це передбачає створення сприятливого економічного, фінансового та правового середовища, орієнтованих на забезпечення значної підприємницької активності, залучення інвестицій та інтенсивний розвиток нових інноваційних технологій. Крім того, з урахуванням сучасних тенденцій інтенсивного технологічного розвитку та цифрової трансформації, особливої актуальності набуває дослідження ролі інновацій та цифрових технологій у відновленні та ефективному функціонуванні малого та середнього бізнесу в Україні. Так, впровадження сучасних цифрових програмних інструментів може сприяти покращенню конкурентоспроможності бізнесу, забезпечити йому доступ до нових ринків та загалом стимулювати зростання рівня продуктивності в даній сфері. Також варто зазначити, що дослідження макроекономічних аспектів відновлення малого та середнього бізнесу в Україні має важливе значення для формування ефективних політичних рішень та стратегій державних регуляторних органів.

Таким чином, зважаючи на зазначені особливості, приходимо до висновку, що актуальність дослідження макроекономічних аспектів відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України проявляється у необхідності розробки ефективних стратегій, політик та інструментів, спрямованих на підтримку та розвиток даного сектору економіки. Це потребує поглиблення дослідження принципів сталого економічного зростання та загального відновлення національної економіки України після завершення військових дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження макроекономічних аспектів відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови економіки України на даний час є доволі актуальною та важливою темою, яка привертає особливу увагу вітчизняних вчених та економістів. Втім

дослідження принципів макроекономічного регулювання діяльності малого та середнього бізнесу, орієнтованих на забезпечення економічного зростання, не є новими для сучасної економічної науки. Наразі існує достатньо напрацювань у сфері стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, які можна використати для формування державної регулятивної політики у даній сфері, орієнтованої на відновлення ефективного функціонування національної економіки України після закінчення війни.

Зокрема, Ю. О. Чалюк відзначає, що одним з ключових аспектів відновлення ефективного функціонування малого та середнього бізнесу є роль державного регулювання та економічної політики. Автор також визначає важливість формування сприятливого підприємницького середовища, включаючи простір для створення нових підприємств, спрощення регуляторних адміністративних процедур та зниження податкового навантаження на бізнес. Підкреслюється, що ефективна державна макроекономічна політика може ефективно стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, що в свою чергу сприятиме сталому економічному зростанню країни [8].

Варто також відзначити дослідження Л. В. Вербівської, яка визначає необхідність державної та регіональної фінансової підтримки для забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу. Автор визначає об'єктивну необхідність забезпечення доступу до дешевих кредитних та фінансових ресурсів для підприємств даної сфери. При цьому рекомендується розробка специфічних механізмів фінансової підтримки малих та середніх підприємств, такого як гарантійні програми та кредитні лінії, які б сприяли загальному стимулюванню підприємницької активності та розвитку бізнесу на регіональному та державному рівні [1].

Крім того, важливим аспектом розвитку сучасних підприємств є підтримка інноваційного характеру розвитку в малому та середньому бізнесі. Дана проблематика розглядається в дослідженні М. І. Дзямулича, який зазначає, що інновації є ключовим фактором для забезпечення конкурентоспроможності та ефективного розвитку сучасних підприємств в умовах формування цифрової економіки. При цьому наголошується на об'єктивні необхідності створення інноваційних систем взаємодії, які б забезпечили ефективну співпрацю між державою та малим і середнім бізнесом з метою стимулювання інноваційного розвитку національної економіки держави [2].

Також необхідно звернути увагу на дослідження Т. О. Шматковської, яка звертає увагу на роль малого та середнього бізнесу у забезпеченні сталого розвитку економіки. Зокрема, автор аргументовано доводить, що малий та середній бізнес може стати основою для розбудови стійкого економічного сектору в Україні. При цьому також підкреслюється необхідність врахування принципів інноваційного розвитку в процесі формування макроекономічних політик та стратегій підтримки малого та середнього бізнесу [9].

Загалом, можна відзначити також дослідження таких науковців та практиків, як І. Дейнега [10], А. І. Мокій [4], Т. О. Мурована [5], І. А. Хмарська [6] та багатьох інших, у яких вивчається роль підприємництва у забезпеченні процесів економічного зростання. Проте зважаючи на важливість розвитку малого та середнього бізнесу в період повоєнної відбудови економіки України, виникає потреба поглиблення існуючих напрацювань та досліджень у сфері макроекономічного регулювання функціонування даної сфери.

Метою дослідження є дослідження макроекономічних аспектів відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в аспекті забезпечення ефективності

післявоєнної відбудови національної економіки України та забезпечення її сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

Постановка завдання. Для досягнення визначеної мети дослідження сформульовано наступні наукові завдання: розкрити сутність політики макроекономічного регулювання ефективності малого та середнього бізнесу; визначити фактори, що впливають розвиток малого та середнього бізнесу в кризових умовах; дослідити принципи формування стратегій повоєнного відновлення конкурентоспроможності національної економіки України на засадах сталого розвитку; визначити шляхи забезпечення ефективного розвитку малого та середнього бізнесу в умовах повоєнної відбудови економіки держави.

Для забезпечення ефективного вирішення зазначених завдань було застосовано наступні методи: аналіз, аналогія, індукція, синтез, системний підхід, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, малий і середній бізнес відіграють особливо важливу роль у забезпеченні динамічного економічного зростання та соціального розвитку країни. Саме тому стимулювання ефективного їх розвитку є основою для формування планів відбудови національної економіки України після завершення військових дій проти російських агресорів. При цьому важливо відзначити головні аспекти впливу малого та середнього бізнесу на формування ефективної економічної системи держави. До таких можна віднести наступні:

1. Створення робочих місць – відомо, що малий і середній бізнес є найбільшим джерелом створення нових робочих місць в розвинутій ринковій економіці. Відповідно, ця його властивість дозволяє зменшити рівень безробіття в країні та забезпечити належний рівень доходів для населення, що стимулюватиме підвищити його якості життя. Зважаючи на те, що в під час бойових дій на території України зруйновано чимало підприємств, роль малого та середнього бізнесу, який спроможний швидко відновити економічну діяльність і цим вплинути на покращення соціально-економічного розвитку країни, є надзвичайно важливою.

2. Інновації та технологічне оновлення – малий та середній бізнес достатньо ефективно сприяють впровадженню інновацій та новинок технологічного прогресу у виробничу діяльність, оскільки це забезпечує його вищу ринкову конкурентоспроможність і, як наслідок – зростання прибутків. Саме тому підприємства малого та середнього бізнесу є більш гнучкими і можуть швидше впроваджувати нові технології. На макроекономічному рівні наслідком цього є стимулювання конкуренції, покращення якості товарів і послуг для споживача, а також загальне сприяння економічному розвитку країни.

3. Регіональний розвиток – малий та середній бізнес відіграють достатньо важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів. Це обумовлено тим, що часто такі суб'єкти господарювання розташовуються в регіонах, у яких часто не є присутніми великі підприємства, що суттєво допомагає сформувати рівномірний баланс економічного регіонального розвитку країни. Таким чином, це впливає на розвиток місцевого бізнесу в регіоні, а також забезпечує доступ до товарів і послуг для мешканців відповідних територій. Зважаючи на потребу відбудови регіонів, які постраждали внаслідок бойових дій, така властивість малого та середнього бізнесу робить його незамінним учасником цієї відбудови і потребує забезпечення належних умов та організаційно-економічного сприяння з боку держави.

4. Розвиток місцевих постачальників – господарська діяльність підприємств малого та середнього бізнесу передбачає тісну співпрацю з місцевими постачальниками і підприємцями. Це сприяє розвитку ланцюгів постачання та стимулює розвиток місцевої та регіональної економіки. У свою чергу, великі підприємства аналогічним

чином, шляхом співпраці з малими і середніми підприємствами, також можуть забезпечити більшу стійкість свого власного бізнесу. Ця взаємодія набуває особливої актуальності в контексті повоєнної відбудови постраждалих від війни регіонів. Адже малі та середні підприємства потребуватимуть взаємодії з місцевими постачальниками, що стимулюватиме економічну активність в регіоні і сприятиме швидшому його відновленню.

5. Соціальна стабільність – як відомо, малий і середній бізнес досить сильно впливають на стан соціальної стабільності в суспільстві. Це зумовлюється тим, що вони забезпечують суттєву різноманітність економічного сектору, як у сфері виробництва, так і у сфері забезпечення соціально-економічних потреб населення. Наслідком цього є загальне зниження ризику соціально-економічних криз та забезпечення умов сталого економічного розвитку країни.

Якщо оцінювати поточну ситуацію з функціонуванням бізнесу в Україні, то вона є не надто простою. Вплив війни на господарську активність підприємств був надто серйозним і призвів до повної або часткової зупинки майже третини з них (рис. 1).

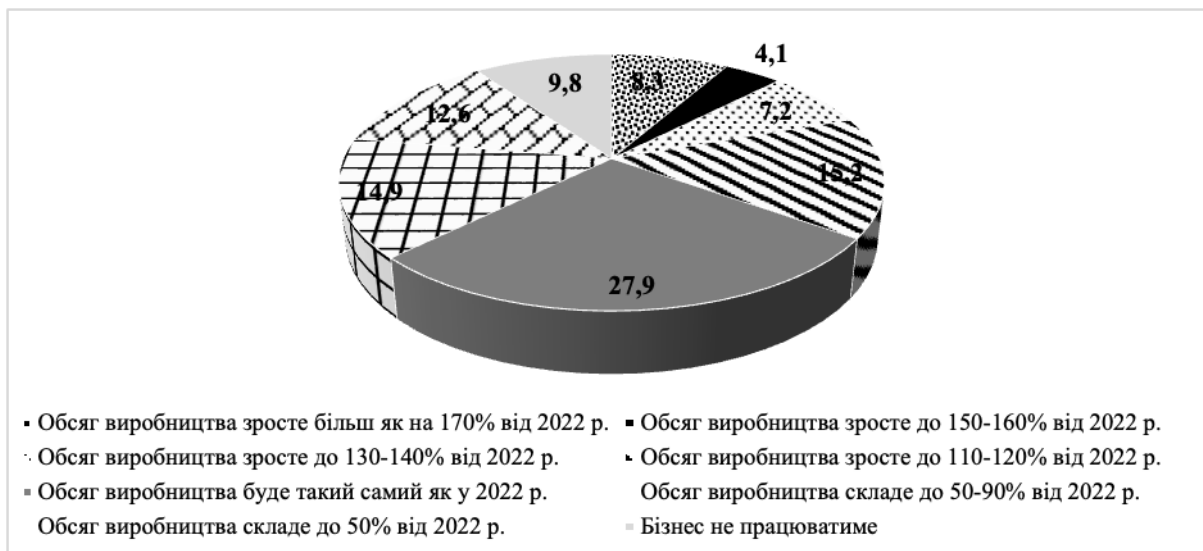
Як бачимо, наслідки війни досить негативно відобразилися на економічній діяльності підприємств в Україні, у зв'язку з чим відбулось також безпрецедентне падіння рівня ВВП на 29,1%. Це призвело до суттєвих проблем у всіх сферах та галузях господарської діяльності. А необхідність переорієнтації бізнесу в нових умовах на більш складні ланцюги постачання, девальвація національної валюти, проблеми з електропостачанням тощо, призвели до суттєвого скорочення обсягів виробництва на багатьох підприємствах.

Рисунок 1. Результати функціонування бізнесу в Україні у 2022 році порівняно з попереднім періодом [3].

Вирішення даних проблем частково можливе уже у 2023 році, що пов'язано із стабілізацією ситуації в державі та позитивними очікуваннями щодо звільнення окупованих територій. Проте в багатьох регіонах, які постраждали внаслідок бойових дій таке відновлення стане можливим лише після припинення військових дій і потребує формування дієвих планів державного регулювання такого відновлення.

Якщо оцінювати поточні перспективи розвитку малого та середнього бізнесу, то варто оцінити очікування підприємців стосовно перспектив функціонування їх підприємств у 2023 році (рис. 2).

Рисунок 2. Прогноз оборотів бізнесу в Україні у 2023 році порівняно з 2022 роком [3]

Як бачимо, загалом 37,3% усіх підприємств очікують, що їх обороти скоротяться у 2023 році або підприємства зовсім не працюватимуть. Натомість, зростання бізнесу у різній динаміці прогнозують 34,8% від усіх підприємств. Варто зазначити, що навіть очікування зростання активності бізнесу не є вирішенням його проблем, оскільки очікувана активізація оборотів порівнюється з кризовими результатами 2022 року, тобто присутній ефект «низької бази», на фоні якого зростання на 20-30% не гарантує виходу на довоєнні показники функціонування підприємств.

Разом з тим, формування заходів макроекономічної політики, спрямованих на розвиток малого та середнього бізнесу для забезпечення ефективного відновлення національної економіки України, потребує оцінки поточних перешкод макроекономічного характеру, які впливають на функціонування малих та середніх підприємств (рис. 3).

Головними перешкодами розвитку бізнесу у 2023 році стають проблеми економічного та політичного характеру, пов'язані з непрогнозованим розвитком ситуації в країні, а також з недостатністю фінансових ресурсів для фінансування підприємницької діяльності. Натомість, організаційно-економічні проблеми, пов'язані з діяльністю держави та регуляторних органів у 2023 році знизилися і відчутно менше впливають на розвиток бізнесу. Зокрема, варто відзначити зниження частки підприємств, які відзначали негативний вплив держави – з 26,1% до 19,4%, а також проблеми з високим рівнем оподаткування – з 23,2% до 17,6%. Це є наслідком управлінських рішень, прийнятих Урядом України у 2022 році з метою підтримки малого та середнього бізнесу.

Втім, для забезпечення відновлення ефективного функціонування малого та середнього бізнесу в Україні потрібно сформулювати стратегічні заходи державної макроекономічної політики, реалізація якої дозволить досягти поставленої мети в процесі відновлення національної економіки. До числа таких заходів варто віднести наступні:

Рисунок 3. Перешкоди розвитку бізнесу в Україні у 2022-2023 р. згідно опитувань підприємців [3]

1. Створення сприятливого бізнес-середовища – для забезпечення підтримки малого і середнього бізнесу необхідно сформувати сприятливе середовище для бізнесу, яке б передбачало широкі можливості для здійснення підприємницької діяльності, низькі адміністративні бар'єри, а також загальне зменшення бюрократичних процедур та впровадження електронних сервісів для реєстрації бізнесу. Наразі дана ініціатива частково реалізується згідно програми цифрової трансформації та впровадження ініціатив за програмою Дія.Бізнес.

2. Фінансова підтримка – держава повинна створити умови фінансової підтримки бізнесу у вигляді доступних кредитів або цільових субсидій малим і середнім підприємствам. В практичному аспекті це може бути реалізовано шляхом створення спеціальних фондів або програм, спрямованих на підтримку підприємництва та розвиток інноваційних проектів, в тому числі – за участі фінансування держав-донорів України.

3. Підтримка освіти та фінансової грамотності – необхідно сформувати цільові програми бізнес-освіти та навчання у сфері підприємництва. Такий підхід повинен включати в себе розвиток спеціалізованих навчальних програм, тренінгів та бізнес-консалтингу з метою забезпечення широкого доступу до знань і навичок у сфері підприємництва, що стимулюватиме розвиток малого підприємництва і сприятиме зростанню рівня конкурентоспроможності уже існуючих підприємств за рахунок підвищення рівня кваліфікації самих підприємців.

4. Спрощення податкової системи – незважаючи на скорочення обсягів фіскального тиску на бізнес, які були реалізовані після початку війни, держава повинна передбачити потребу бізнесу в додаткових ресурсах для розширення його діяльності. Це є можливим в тому числі і за рахунок скорочення обов'язкових платежів та відрахувань. Для цього доцільно розглянути спрощення податкової системи для підприємств малого і середнього бізнесу на визначений період відбудови національної економіки. В практичному аспекті це може включати в себе як безпосереднє зниження податкових ставок, так і організаційні аспекти, пов'язані із спрощенням процедур звітності і сплати обов'язкових платежів.

5. залучення малого та середнього бізнесу до участі у державних закупівлях – держава може забезпечити більший рівень доступності малих і середніх підприємств до системи державних закупівель за рахунок спрощення процедур участі та створення спеціальних програм для цих підприємств. В практичному аспекті це передбачає вдосконалення системи Prozogo та спрощення вимог стосовно доступу малого та середнього бізнесу до участі в державних закупівлях.

Відбудова та розвиток інфраструктури – зважаючи на руйнування в регіонах, у яких проходили військові дії, держава зобов'язана першочергово інвестувати свої ресурси у відновлення та розвиток необхідної інфраструктури регіонів. До складу такої інфраструктури відносяться транспортні мережі, логістичні центри та інформаційні мережі, які суттєво сприятимуть зростанню малого і середнього бізнесу. Без таких інвестицій розвиток як окремих регіонів, так і національної економіки загалом буде неможливим. У свою чергу, розвиток малого та середнього бізнесу забезпечуватиме зростання товарообороту та виробництва товарів і послуг, внаслідок чого відбуватиметься збільшення обсягу податкових платежів, за рахунок яких і відбуватиметься окупність зазначених інвестицій.

Висновки. Таким чином, приходимо до висновку, що малий та середній бізнес відіграватимуть ключову роль у відновленні національної економіки України після закінчення війни. Головною перевагою розвитку цього сектору стане створення нових робочих місць та забезпечення загального соціально-економічного розвитку як регіонів, так і національної економіки країни загалом. При цьому для успішного функціонування малого та середнього бізнесу необхідна скоординована політика державної підтримки. Зокрема, ефективна така економічна політика повинна орієнтуватися на створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва за рахунок формування програм фінансової підтримки бізнесу, розвитку підприємницької освіти, спрощення податкової системи, а також забезпечувати залучення малих та середніх підприємств до активної участі у системі державних закупівель. Важливим аспектом розвитку малого та середнього бізнесу є також необхідність інноваційної його орієнтації. Це повинно забезпечуватися шляхом цільового залучення бізнесу до впровадження нових цифрових та інформаційних технологій, розвитку інноваційних проектів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербівська Л. В. Інвестиційна стратегія соціально-економічного розвитку регіону: зміст і структура. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інноваційний розвиток економіки*. 2007. С. 3–34.
2. Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Вплив сучасних інформаційних систем і технологій на формування цифрової економіки. *Економічний форум*. 2022. №2. С. 3–8.
3. Длігач А. Стан та перспективи МСБ в Україні. Результати дослідження. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/1/699634/> (дата звернення 04.06.2023).
4. Мокій А. І., Небрат В. В., Король М. М., Флейчук М. І. Трансформаційні процеси в Україні в повоєнний період: міждисциплінарні оцінки. *Економіка України*. 2023. №1. С. 74–88.
5. Мурована, Т. О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. №47.
6. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. №42.
7. Чалюк Ю. О. Срібна економіка: демографічні зміни та економічні можливості. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2023. Випуск 1(107). С. 50–59.

8. Чалюк Ю. О. Сценарії соціально-економічного розвитку ЄС після BREXIT та COVID. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Том 31(70). №4. С. 25-32.
9. Шматковська, Т. О., Дзямulich, М. І., Стащук, О. В. Особливості моделювання бізнес-процесів в умовах формування цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. №26.
10. Deineha, I., Maslov, A., Potryvaieva, N., Verbivska, L., Koliadych, O. Institutional Environment Tools for Small and Medium-Sized Enterprises Development. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. Vol. 39(3). 4798.

REFERENCES

1. Verbivska, L. V. (2007) Investytsiina strategiya sotsialno-ekonomichnogo rozvytku regionu: zmist i struktura [Investment strategy of socio-economic development of the region: content and structure]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period. Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky*, pp. 3–34.
2. Dziamulych M. I., & Shmatkovska T. O. (2022) Vplyv suchasnykh informatsiinykh system i tekhnolohii na formuvannia tsyfrovoy ekonomiky [The influence of modern information systems and technologies on the formation of the digital economy]. *Ekonomichnyi forum*. no. 2, pp. 3–8.
3. Dliach A. Stan ta perspektyvy MSB v Ukraini. Rezultaty doslidzhennia [State and prospects of SMBs in Ukraine. Research results]. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/1/699634/> (accessed 04 June 2023).
4. Mokii, A. I., Nebrat, V. V., Korol, M. M., & Fleichuk, M.I. (2023). Transformatsiini protsesy v Ukraini v povoiennyi period: mizhdystsyplinarni otsinky [Transformational processes in Ukraine in the post-war period: interdisciplinary assessments.]. *Ekonomika Ukrainy*. no. 1, pp 74–88.
5. Murovana, T. O. (2023). Vitchyzniane pidpriemnytstvo v umovakh voiennoho stanu: osnovni tendentsii ta metody pidtrymky [Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support]. *Ekonomika ta suspilstvo*. no. 47.
6. Khmarska, I. A., Kucheriava, K. I, & Klimova, I. O. (2022) Osoblyvosti pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Peculiarities of the post-war economic recovery of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*. no. 42.
7. Chaliuk, Yu. O. (2023) Sribna ekonomika: demografichni zminy ta ekonomichni mozhlyvosti [The Silver Economy: Demographic Change and Economic Opportunity]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. no. 1(107), pp. 50–59.
8. Chaliuk, Yu. O. (2020) Scenarii sotsialno-ekonomichnogo rozvytku ES pislia BREXIT and COVID [Scenarios of social and economic development of the EU after BREXIT and COVID]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Ekonomika I menedzhment*. no. 31(70), pp. 25–32.
9. Shmatkovska, T., Dziamulych, M. & Stashchuk, O. (2021) Osoblyvosti modeliuvannia bisnes-protsesiv v umovakh formuvannia tsyfrovoy ekonomiky [Peculiarities of modeling business processes in the conditions of the formation of the digital economy]. *Ekonomka ta suspilstvo*. no. 26.
10. Deineha, I., Maslov, A., Potryvaieva, N., Verbivska, L., & Koliadych, O. (2021) Institutional Environment Tools for Small and Medium-Sized Enterprises Development. *Estudios de Economia Aplicada*. no. 39(3), pp. 4798.